

*Коломоєць Олена Михайлівна,
викладач – методист*

*Дніпропетровський педагогічний коледж
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

Постановка проблеми. Серед фахових дисциплін вокально-хорового циклу з підготовки майбутніх вчителів музики та керівників хору дисципліна “Хорознавство” виокремлюється тим, що надає студентам необхідних знань з аналізу реального хорового звучання. Українські посібники з хорознавства висвітлюють виконавські особливості хорів лише академічного стилю, проте ні в одному з них не згадується про хор народного стилю виконання і характерність звучання такого хору. Стаття порушує цю проблему і розкриває деякі аспекти особливостей звучання українського народного хору. Автор статті вважає, що задля підняття значущості професійного українського хорового виконавства вже настав час для доповнення змісту дисципліни відомостями про народний хор і народну манеру співу, що посприяло би й розвою народного хорового співу. Зважаючи на те, що народний спів як етнічний, так і професійний, є складовою національної культури українського народу, то вчителі музики, керівники хорів та студенти музичних відділень вищих закладів освіти повинні мати уявлення про особливості як комплектування хорових партій, так і їх діапазонів в українському народному хорі.

Аналіз останніх публікацій. В українській фаховій літературі народний хор розглядається лише у окремих публікаціях. У працях Л. Яценка “Григорій Гурійович Верьовка. Нарис про життя і творчість” (Мистецтво, К., 1963) та “Порфірій Демущий. Нарис про життя і творчість” (Мистецтво, К., 1957) автор ознайомлює читачів з творчим методом видатних українських хорових диригентів, який базується на поєднанні професійного і народного гуртового співу. У базовому посібнику А. Гуменюка “Український народний хор” (Музична Україна, К., 1969) вперше порушуються питання підголосків і виокремлюється значення їх у народному хорі, розглядається склад народного хору і співвідношення між хоровими партіями у творах підголоскового викладу. У праці О. Беч-Шокало “Український хоровий спів” (Український світ, К., 2002) подано широкий аналіз фольклорних особливостей гуртового співу.

Мета статті – визначити основні характерні особливості українського народного хору.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх 10-15 років ми спостерігаємо значне зниження активності самодіяльного хорового руху. Не вдаючись до причин означеного явища, у цій статті можна лише констатувати наявність спаду зацікавленості людей у колективному співі. Можна припустити, що люди втрачають мотивацію співати хором через те, що зникає потреба у відчутності єдності в співі, а сам спів набуває все більшої індивідуалізації (караоке, соло). У такі складні часи для розвитку хорового виконавства лише заклади освіти підтримують хоровий фах, хорову культуру і традиції інтерпретування класичних і загальновідомих хорових творів тощо. По закінченні третього хорового конкурсу імені Миколи Леонтовича Анатолій Тимофійович Авдієвський, який був головою журі, передрікав, що на наступних конкурсах ми вже не почуємо самодіяльних хорів, а за першість будуть змагатися лише професійні хори вищих музичних навчальних закладів. Так і сталося.

У роки новітньої історії України проявилася тенденція до згасання інтересу й до народного хорового співу. Серед молоді зараз існує думка, що народний хор не має нічого спільного з хором академічного типу, і є застарілим видом творчості, який не має майбутнього. Насправді в Україні існують два вокально-хорові напрями, два величні стилі хорового виконавства – народний і академічний, які характеризуються відмінностями у виконанні.

Академічний хоровий стиль – відносно молодий для нас стиль виконання – належить до традицій загальноєвропейської культури. Ґрунтується він на принципах і критеріях музичної творчості та виконавства, вироблених професійною музичною культурою і традиціями багатоголового досвіду оперного і камерного жанру. Досконалість звучання академічного хорового співу пов’язана з освоєнням вокально-хорової техніки та опануванням репертуару з творів всесвітньої хорової класики, незалежно від того, до якої національної музичної культури належать виконавці.

Народний стиль хорового виконавства – старіший і сягає у глибокі століття.

Знавці давньоруського церковного співу припускають, що практика народного гуртового співу визначила будову і склад партитур раннього знаменного багатоголосся, зокрема строчного співу [1]. “У розподілу голосів на “путь”, “верх” і “низ” проявився вплив звичаєвої традиції народного співу, коли головна мелодія проходила у середньому чи нижньому голосі, а верхній підголосок прикрашав і варіював основний наспів” [2, с. 202]. Традиції народного виконавства проявились й у ранніх партесних аранжировках мелодій знаменного розспіву, у яких провідний голос (другий тенор) подвоювався підголоском першого тенора, а бас відповідно до провідного голосу давав гармонію. Таке багатоголосся закріпилось на певний період й у кантовому стилі, аж поки під впливом професійної західноєвропейської музики не змінилося співвідношення голосів у партитурі. Внаслідок цієї зміни головним мелодичним голосом в церковній і світській музиці став верхній голос, тоді як у народному багатоголосці провідним голосом залишився середній. Ця зміна пріоритетів у професійній музиці не вплинула на розподіл голосів у народному хоровому співі. Збереглася народна термінологія, у якій індивідуалізується кожний з хорових голосів і визначається їхня функціональність у традиційному гуртовому співі. Так, “верхній підголосок “голосить”, “вершить”; середній голос, у якому проходить головна мелодія – “тягне”, “важить; нижній – “громить”, “басує” [2, с. 203]. Вироблені виконавською практикою народу традиційні хорові прийоми зберігаються у фольклорних ансамблях й у професійному народному хоровому співі.

Сучасний професійний народний хоровий спів синтезує в собі всі досягнення вітчизняної і європейської хорової культури. Професійні народні хори не ставлять за мету цілковитої передачі регіонального способу подачі звука і діалектної особливості співацької артикуляції. Репрезентуючи загальнонаціональну українську народну пісню, вони максимально наближаються до певного регіонального стилю народного співу завдяки високій професійності і співацькому досвіду. Професійні хори (Закарпатський, Гуцульський, Черкаський, Поліський тощо) творчо розвивають і популяризують як народну хорову творчість і стильові особливості виконання, так і авторські твори у народному стилі, удосконалюючи традиційні, або народні, хорові прийоми засобами академічного хорового співу. У цьому різниця між професійним народним хором і фольклорним ансамблем.

Використовуючи мультимедійні засоби навчання і спираючись на особистий слухацький досвід студентів, можна пояснити їм значення народної манери співу, як культурного національного здобутку, що являє собою комплекс вокально-виконавських засобів і прийомів. Народна манера співу склалася на основі місцевих історико-культурних і художніх традицій під впливом побутового співацького оточення, тобто на **сільському стилі** хорового виконання. Вона є способом прояву музичного мовлення народних співців і передається від старших до молодших в родині [4]. Виразний

спів у грудному регістрі, діапазон якого близький до розмовного (октава у жінок; нона- децима у чоловіків), є наслідком природного зв'язку з повсякденним мовленням. Специфічне темброне забарвлення вокального звуку народних виконавців обумовлене особливостями мовної інтонації. Аналізуючи природу виконання народних пісень А.Т.Авдієвський виходить з того, що вона залежить перш за все від законів розмовної мови, а мовна інтонація безпосередньо впливає на манеру народного співу. У народному співі, на відміну від академічного, виконавці використовують розмовний стан голосового апарату, втілюючи в життя ключовий естетично-художній принцип: "Співай, як ти говориш" [5]. "Розмовним" є дихання, стан верхніх резонаторів (відсутність "позіху") й артикуляція. Ця природно-розмовна манера співу й забезпечує звичайне промовляння голосних і приголосних звуків, яке є відмінним від академічного. Проте А.Т. Авдієвський відкидає поняття народної манери на підставі того, що у народному співі, як і у академічному, беруть участь всі складові голосового апарату, використовуються всі регістри голосу, з тією різницею, що перевага віддається грудному регістру. Дуже важливо побороти в студентів зверхнє ставлення до народного співу й викликати в них професійну зацікавленість до своєрідного звучання жіночого голосу, яке є характерною особливістю народного хору. Існує помилковий погляд, ніби для народного співу є типовим безбарвний, натужний, верескливий і пронизливий звук. Прихильники такого погляду не розуміються на народному співі і плутають таку спотворену, "вульгарну" манеру співу з народною, яка є культурним досягненням виконавської практики багатьох поколінь. Дійсно, серед учасників хорів трапляються такі, що мають "прямий", не прикрашений обертонами грубий голос, який за характером наближається до крику. Такий позбавлений приємного тембру, не сконцентрований співацький звук звичайно називають відкритим або "білим". Навчаючись вокальним вправам ці співачки засвоюють навички, які сприяють правильному звукоутворенню.

Щодо техніки звукоутворення, то як у академічній манері, так і в народній, великого значення має робота голосових зв'язок, спрямованість звуку і правильне використання природних грудних і головних резонаторів. Від дії означених резонаторів залежить характер і забарвленість голосу. Менш за все народні співаки використовують м'яке піднебіння, "купол", "позіх", який слугує прикриттю голосу на верхніх звуках. Спів характеризується відсутністю вібрації, рівністю й стійкістю звуку. Звук випромінюється більш прямолінійно, ніж у "поставлених" голосів, притому резонують переважно груди, ротова порожнина, тверде піднебіння та зуби. Жіночий спів у грудному регістрі вирізняється соковитістю, барвистістю та динамічністю звуку. Грудний регістр – це той натуральний регістр, у якому людина розмовляє. Через те, що у народі співають "як кому зручно", то трапляються й дзвінки високі голоси, які вільно співають у першій октаві і у межах другої октави. Грудному регістру притаманна велика гучність, яскравість і різнобарвність, діапазон голосу октава – децима. На звуках *pe2 – pe diez2* звучання грудного регістру вже втрачає свою природність і стає крикливим, або набуває звичайного сопранового забарвлення. "Діапазони окремих народних голосів нерідко суто індивідуальні. Це залежить від того, чи володіє співачка головним регістром. Так, наприклад, високий жіночий голос може й не вміти користатися "головним" звуком, а співачка з низьким альтом може вільно співати у другій октаві. Тому не діапазон визначає характер голосу, а його темброне забарвлення" [5, с. 34] Мішаний народний хор складається з чотирьох основних хорових партій: сопрано, альтів, тенорів і басів. Як і у академічному хорі, кожна партія, в свою чергу, поділяється на відповідні групи. В академічному хорі кожна хорова партія має усталене значення у виконанні хорових творів, і в залежності від задуму композитора, може виконувати провідний голос. Інакше в народному хорі. В народному хоровому музикуванні головна мелодія міститься переважно у середньому голосі, який є провідним й найголовнішим в хорі. У сучасних мішаних народних хорах таким провідним голосом є альтовий.

Виконання головної мелодії вимагає інтенсивного звучання на фоні підголосків, що оточують її. Ця інтенсивність утворюється не надмірною гучністю альтової партії, а методом збільшення кількості співаків за рахунок приєднання до неї голосів з інших хорових партій, які є близькими за тембром і діапазоном. За А. Гуменюком ця частина хору буде складати середній "пласт" звучання, який охоплює найбільшу кількість голосів, і є головною ознакою українського народного хорового співу. "Загалом мішаний хор матиме такі "пласти" звучання:

верхній - сопрано 1 та тенори 1;
середній - сопрано 2, альти, тенори 2, баритони;
нижній - басы та октавісти" [3, с. 13].

У народному хорі середній "пласт" відіграє важливу роль, бо сама будова пісень з підголосками вимагає особливо інтенсивного звучання середнього провідного голосу. А. Гуменюк радить керівникам комплектувати хор так, щоб кількість співаків "середнього" пласта переважала кількість співаків верхнього і нижнього пластів принаймні вдвоє.

На прикладі навчального хору "Червона калина" Дніпропетровського училища культури, яким керує заслужений працівник культури П.І. Роздайбіда, можна ознайомитися з діапазонами хорових партій та структурною побудовою українського народного хору, які є притаманними для східних та центральних регіонів України, де переважає потужний грудний спів альтової партії.

Сопрано 1 до1 – соль2; Сопрано 2 сі, до1-сі1; до-до дієз2;
Альт 1 ля, сі - ля1; Альт 2 соль - соль1, соль дієз1;
Тенори ре - соль1;
Баритони Соль, Ля - мі1, мі бемоль;
Басы До - ре1.

Басова партія є основою такого хору, тенорова партія, яка нерідко звучить у діапазоні альтової партії, може бути мало чисельною. Середній пласт даного хору складають партії альтів та сопрано 2. Ця група переважає у хорі, але до неї інколи приєднується й група тенорів, підсилюючи звучання жіночих голосів. У мало чисельній групі сопрано1 співають виконавці з голосом академічного спрямування, які володіють головним резонуванням.

Національні співацькі традиції західних регіонів України наближаються до загальноєвропейського, тобто академічного звуковиявлення у сопранових голосах з відповідним діапазоном. В таких хорах сопранова партія має таке ж значення, як і у академічних хорах, тоді як альтові голоси надають своєрідної грудної звукової забарвленості.

Диригенти професійних народних хорів Буковини, Закарпаття, Гуцульщини культивують виконавський стиль, характерний для академічної традиції щодо складу хорових партій, визначення їхніх функцій та обов'язковий чотириголосний виклад пісні. Манера звукоутворення цих народних хорів наслідує зразки академічної традиції – заокруглений звук рівний по всьому голосовому діапазону.

Висновки. Вищесказане дозволяє зробити висновок, що народна манера співу базується на сільському стилі хорового виконання, і тому за ознаками внутрішньої структури чотирьох основних хорових партій і художньої значимості їх у виконанні хорових творів, український народний хор має певні відмінності від хорів академічної спрямованості. Слід відзначити, що в хоровому звучанні саме альтова партія, яка є провідною, та близькі їй за тембром другі сопрано й тенори складають той самий середній "пласт", який є ознакою українського народного хорового співу.

Резюме. У статті проаналізовано основні характерні виконавські особливості українського народного хору, до яких

належить яскраве грудне звуковиявлення альтової партії, структурна побудова хору та діапазони хорових партій. Подана стисла характеристика національних співацьких традицій східних, центральних і західних регіонів України, а також Буковини, Закарпаття, Гуцульщини. **Ключові слова:** академічний спів, український народний спів, народна манера співу, грудний регістр.

Резюме. В статті проаналізовані основні характерні виконавчі особливості українського народного хору, до якого належить яскраве грудне звукообразування альтової партії, структура хору і діапазони хорових партій. Представлена коротка характеристика національних певчеських традицій східних, центральних і західних регіонів України, а також Буковини, Закарпаття, Гуцульщини. **Ключевые слова:** академическое пение, украинское народное пение, народная манера пения, грудной регистр.

Література

1. Асафьев Б. Русская музыка начала XIX и начала XX века / Б. Асафьев. – Л.: Музыка, 1979. – 354 с.
2. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів / О. Бенч-Шокало. – К.: Український світ, 2002. – 231 с.
3. Гуменюк А. Український народний хор / А. Гуменюк. – К.: Музична Україна, 1969. – 254 с.
4. Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К.: Музична Україна, 1990. – 365 с.
5. Калугина Н. Методика работы с русским народным хором / Н. Калугина. – М.: Музыка, 1977. – 247 с.

Подано до редакції 12.05.2012